

فصلنامه سیاست خارجی

سال سی و هشتم، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۳، صص ۲۰۰-۱۷۷

تأثیر گسترش بریکس بر رویکردهای اقتصاد جهانی و تجارت بین‌المللی

مهدي فاخري^۱

نوع مقاله: علمی

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۹/۱۸

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۱۰/۱۱

^۱. دانشیار گروه دیپلماسی و سازمان‌های بین‌المللی دانشکده روابط بین‌الملل m.fakheri@sir.ac.ir

چکیده

بریکس سازمانی فرامنطقه‌ای متشکل از کشورهای بزرگ در حال توسعه می‌باشد و علی‌رغم مدت کمی که از تأسیس آن می‌گذرد، نقش مهمی در اقتصاد جهانی داشته و به دلیل منابع غنی، قدرت تولیدی قابل توجه و برنامه‌های توسعه قوی، نقش مؤثری در اقتصاد و تجارت جهانی ایفا می‌کند. اهمیت این موضوع به دلیل تأثیر زیاد بریکس در حوزه‌های مختلف از جمله تجارت بین‌المللی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، همکاری‌های اقتصادی منطقه‌ای و چندجانبه می‌باشد و با گسترش اخیر و جذب اعضای جدید میزان اثرگذاری آن در اقتصاد سیاسی بین‌الملل افزایش خواهد یافت. هدف این تحقیق، بررسی و تحلیل تأثیر فعلی و آتی بریکس بر اقتصاد بین‌الملل است. پژوهش حاضر به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤال است که بریکس جدید چه نقشی را در اقتصاد و تجارت جهانی ایفا می‌کند؟ سؤالات فرعی که در طی پژوهش به آن‌ها پرداخته خواهد شد شامل نقش بریکس خلاق یا انحراف تجارت بین‌الملل، سرمایه‌گذاری خارجی، توسعه پایدار و بازارهای مالی بین‌المللی است. فرضیه تحقیق این است که ورود اعضای جدید به بریکس ابعاد جدیدی در عمق و عرض روابط تجاری سازمان ایجاد کرده و با توجه به اهمیت ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک هر یک از اعضای این تشکل، امکان خلق تجارت درون گروهی و انحراف تجارت جهانی را دارا می‌باشد. این مقاله از نوع پژوهش‌های توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر روش تحقیق کیفی است.

• واژگان کلیدی

بریکس، اقتصاد بین‌الملل، تجارت بین‌الملل، توسعه.

بریکس سازمانی بسیار مهم در اقتصاد جهانی است که متشکل از کشورهای مهم در حال توسعه، بازارهای نوظهور و صاحب نفوذ بوده که توانسته‌اند با منابع غنی، قدرت تولیدی قابل توجه و برنامه‌های توسعه قوی، تجارت خود را به سطح جهانی گسترش داده و نقش مؤثری در اقتصاد و تجارت جهانی ایفا کنند. اهمیت موضوع به این دلیل است که تشکل مزبور بر اثر اراده سیاسی رهبران کشورهای مؤسس و عضو شکل گرفته تا بتواند وزنه‌ای بین‌المللی در مقابل گروه هفت کشورهای غربی و پیشرفته باشد. حتی ساختار بریکس نیز مناسب با همین موضوع شکل گرفت و به جای یک سازمان بین‌المللی به یک ائتلاف بین‌الدولی تبدیل شد تا بتواند بدون ایجاد وزن و تعهد اضافی برای دول عضو در زمان نیاز با چابکی تصمیم‌گیری لازم را انجام دهد. تأثیر زیاد بریکس در حوزه‌های مختلف از جمله تجارت بین‌المللی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، همکاری‌های اقتصادی منطقه‌ای و چندجانبه می‌باشد و هر کدام از این موضوعات امنیت اقتصادی کشورهای مربوطه را تحت الشعاع قرار می‌دهد. هدف این تحقیق، بررسی تحلیل تأثیر فعلی و آتی بریکس است. پژوهش حاضر به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤال است که بریکس چه نقشی را در اقتصاد و تجارت جهانی ایفا می‌کند؟ سؤالات فرعی که در طی پژوهش به آن‌ها پرداخته خواهد شد شامل نقش بریکس در خلق یا انحراف تجارت بین‌الملل، سرمایه‌گذاری خارجی، توسعه پایدار و بازارهای مالی بین‌المللی می‌گردد. فرضیه تحقیق این است که نقش بریکس در تجارت بین‌الملل فعلی بسیار مهم است و با توجه به اهمیت ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک هر یک از اعضا، این تشکل امکان خلق و انحراف تجارت جهانی را دارا است.

این مقاله از نوع پژوهش‌های توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر روش تحقیق کیفی است. همچنین پژوهش با کاربست نظریه تجارت بین‌الملل، در تلاش است، نشان دهد که کشورهای عضو تلاش کرده‌اند با ایجاد مزیت نسبی و مزیت رقابتی موقعیت خود را در تجارت بین‌الملل بهبود بخشیده و الگوی بومی توسعه‌ای را دنبال نمایند. روند تحول بریکس از یک ایده به یک سازمان فرامنطقه‌ای با وزن قابل توجه در اقتصاد جهان؛ داشتن توان خلق تجارت بین اعضا و انحراف تجارت از شرکای برون سازمانی به کشورهای درون سازمانی؛ روابط آن با دیگر کشورها و اتحادیه‌ها از موضوعاتی که به آن پرداخته می‌شود. نکته مهم دیگر نقشی است که بریکس و بانک توسعه آن در نظام مالی بین‌المللی ایفا می‌کنند و در صورت موفقیت در دلارزدایی و ایجاد ارز جدید

خواهند توانست در تجارت بین‌الملل امیدی برای کشورهای مورد تحریم به‌وجود آورند. گام مالی مهم دیگر بریکس، ایجاد نظام پیام‌رسان مالی است که می‌تواند جایگزین سوئیفت شده و آسیب‌پذیری کشورهای عضو بریکس را از تحریم‌های غربی یا محرومیت از خدمات سوئیفت جبران نماید.

پیشینه تحقیق

در زمینه شکل‌گیری، تحول و تأثیر بریکس تحقیقات مفصلی انجام شده و کتب و مقالات زیادی در نشریات معتبر به چاپ رسیده است. آناند و همکارانش^۱ در کتاب "راهنمای بریکس و اقتصادهای نوظهور"، استدلال می‌نمایند که بریکس بر خلاف تصور عده‌ای که در ابتدا آن را یک نوع ازدواج مصلحتی می‌نامیدند، به کلوب کشورهای قدرتمند در حال توسعه تبدیل شده و با گام‌هایی مانند برگزاری اجلاس‌ها، صدور بیانیه‌ها، تصویب اسناد و پذیرش اعضای جدید در حال تبدیل شدن به یک قطب رسمی قدرت جهانی است که الگوی توسعه اقتصادی و اجتماعی خود را می‌جوید و به‌عنوان هویت آن را ترویج می‌نماید. در این کتاب که حاوی مقالات متعدد از نویسندگان مختلف است نشان داده می‌شود که چگونه آموزش توانست نقش اساسی در شکل‌گیری بریکس ایفا نماید و چگونه چالش حکمرانی در داخل اعضا و در بین اعضا با گفت‌وگو و همکاری منجر به نتایج مطلوب شده است (Anand et al., 2021; 7).

راشل سالزمن^۲ در کتاب "روسیه، بریکس و اختلال در نظم جهانی"، به تحلیل این ایده می‌پردازد که نقش روسیه در شکل‌گیری بریکس بیان‌گر نیت آن کشور در جهت پایان دادن به هژمونی آمریکا در نظام بین‌الملل و پایه‌ریزی نظم جدید جهانی است. روسیه سعی زیادی در متقاعد کردن رهبران کشورهای عضو بریکس در ضرورت پذیرفتن مسئولیت در حاکمیت اقتصادی جهان کرد و موفقیت این تلاش‌ها باعث شد بریکس امروز با بریکس ابتدایی تفاوت چشم‌گیری داشته باشد. سالزمن بر این باور است که رابطه فوق یک سویه نبوده و بریکس نیز توانسته تا حد قابل توجهی بر سیاست خارجی روسیه تأثیر بگذارد و باعث اعتبار بین‌المللی آن شود (Salzman, 2019; 83).

در یکی از جدیدترین کارها، جان اسمیت^۳ در مقاله‌ای تحت عنوان "نقش بریکس در اقتصاد جهانی"، به توان کشورهای عضو بریکس در حکومت و حاکمیت جهانی اشاره کرده و ضمن بحث

^۱. Anand, P.B; Fennell S and Comim F

^۲. Rachel Salzman

^۳. John Smith

در باره توانمندی این کشورها در سازمانهای بین‌المللی و اقتصادی به امکان اثرگذاری آنها بر قوانین، مقررات و استانداردهای بین‌المللی اشاره و نتیجه گرفته که قدرت سخت‌اعضای بریکس باعث گسترش قدرت نرم آنها در اقتصاد و تجارت بین‌الملل می‌شود و آنها را به سمت توسعه اقتصادی هدایت کرده و در موقعیت ممتازتری قرار می‌دهد (Smith, 2022; 123-145).

امیلی براون^۱ در مقاله "بریکس و تحول تجارت جهانی"، بر نقش هر یک از اعضای تشکل در تجارت منطقه پیرامونی خود پرداخته و اثر تکمیلی تجاری را در اقتصاد جهانی به بحث گذاشته و استدلال می‌نماید که با توجه به رشد تولید ناخالص داخلی کشورهای عضو بریکس سهم آنها در اقتصاد جهانی افزایش یافته و در بلندمدت می‌تواند باعث شکل‌گیری الگوهای توسعه اقتصادی گردد (Brown, 2021; 23-65).

ژانگ لی^۲ در مقاله "بریکس و توسعه اقتصادی"، بر خلاف نویسندگان قبلی تمرکز خود را بر توسعه اقتصادی کشورهای بریکس قرار داده و بر این باور است که موفقیت اصلی بریکس در ارائه راه‌های جایگزین توسعه اقتصادی است که در آن دولت‌ها نقش اصلی را ایفا کرده و با سیاست‌گذاری و سرمایه‌گذاری به موتور توسعه تبدیل می‌شوند. موفقیت چین، هند و روسیه در رشد اقتصادی دو دهه گذشته سؤالات زیادی درباره الگوی نئولیبرال اقتصادی در زمینه کوچک شدن دولت‌ها و کاهش نقش آنان در اقتصاد ایجاد کرده و کشورهای در حال توسعه را به الگوی بریکس متمایل می‌سازد (Li, 2019; 201-220).

گوپتا راجش^۳ در مقاله "بریکس و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی"، اهمیت بریکس را نه در حجم و ارزش اعضای تشکل در تجارت جهانی، بلکه در نقش این کشورها در میزبانی و ارسال سرمایه جهانی می‌داند و معتقد است هند، چین و برزیل از سرمایه‌پذیرترین و سرمایه‌فرست‌ترین کشورهای جهان هستند و این امر باعث ورود مدیریت، فن‌آوری و دسترسی به بازار کشورهای پیشرفته می‌گردد که این روند ثروت آفرین و رفاه‌آفرین است (Rajesh, 2018; 56-78).

وانگ چن^۴ در مقاله "بریکس و هم‌گرایی اقتصادی منطقه‌ای"، از این‌تر دفاع می‌کند که راز مانایی و ارتقاء بریکس در نظام بین‌الملل در گرو همانندسازی و هم‌گرایی اقتصادی با دیگر اقتصادهای نوظهور است و هر چه بریکس بتواند در این زمینه پیش‌رود، موفقیت بیشتری را شاهد خواهد بود. چن ضمن ارائه تحلیلی تطبیقی، بریکس را با اتحادیه اروپا و آ.سه. آن مقایسه

1. Emily Brown

2. Li Zhang

3. Gupta Rajesh

4. Wan Cheng

کرده و نتیجه می‌گیرد که حیات سازمانهای اقتصادی منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در گرو رشد کمی و ارتقاء کیفی آنهاست و تعمیق هم‌گرایی می‌تواند سبب پایداری آن گردد، هرچند که چالش‌هایی هم در بر خواهد داشت (Chen, 2017; 109-128).

مبانی نظری

مبانی نظری تحقیق براساس مفاهیم نظریه تجارت بین‌الملل می‌باشد که شامل مرکزانتیلیستی، مزیت مطلق و نسبی، تجارت عوامل متناسب، چرخه محصول بین‌المللی و مزیت رقابتی ملی می‌گردد. در این میان، اقتصاددانانی مانند ریچاردیان^۱ و هکشر-اوهلین با ارائه مدل‌های خاص قادر به محاسبه دقیق ارتباط بین تجارت خارجی و رشد اقتصادی بوده‌اند. مدل ریچاردیان به صورت ریاضی برای تشریح جریان تجاری بین‌المللی و تأثیر آن بر رشد اقتصادی منطقه‌ها استفاده می‌شود و با استفاده از این مدل، می‌توان نقش فعلی و آتی بریکس در تجارت جهانی و الگوهای صادرات و واردات این کشورها را بررسی نمود. مدل هکشر-اوهلین برای تبیین دلایل تولید و تجارت مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. اوهلین معتقد است کشورها کالاهایی را تولید می‌کنند که در آن دارای فراوانی منابع تولید و به عبارتی مزیت مطلق هستند، اما کشورهایی در تجارت بین‌الملل موفق‌اند که به‌دنبال مزیت نسبی باشند؛ یعنی با جابه‌جایی عوامل تولید از یک بخش به بخش دیگر بتوانند سود بیشتری خلق کرده و حضور چشم‌گیرتری در بازارهای جهانی بیابند. از نظریه اوهلین برای عوامل مؤثر در سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نیز استفاده می‌شود تا بتوان حجم سرمایه ورودی و نقش آن در جذب سرمایه‌گذاران خارجی را برآورد کرد. در همین زمینه، نظریه توسعه پایدار نیز مفید فایده می‌باشد؛ چون می‌توان ارتباط فعلی و آتی بریکس با چالش‌ها و فرصت‌های توسعه پایدار را بررسی و به تحلیل عوامل اقتصادی، اجتماعی و محیطی مرتبط با توسعه پایدار پرداخته و در مدیریت منابع طبیعی و ایجاد توازن بین جنبه‌های مهم توسعه اقتصادی مانند اشتغال‌زایی و کاهش فقر را با حفظ محیط زیست به‌بوته آزمایش گذاشت (ناظران و موحدمنش، ۱۳۸۹؛ ۲۴-۱).

یافته‌های تحقیق شامل تأثیر بریکس بر تجارت جهانی و الگوهای صادرات و واردات کشورهای مختلف، تأثیر بر جذب سرمایه‌گذاری خارجی، تأثیر بریکس بر توسعه پایدار کشورهای عضو و اشتغال‌زایی می‌گردد.

¹. Richard Yan

². Heckscher Ohlin

تحول از یک واژه به یک سازمان بین‌المللی

واژه بریک اولین بار توسط جیم اونیل^۱ اقتصاددان انگلیسی با اشاره به حروف اول اسامی و نقش قوی اقتصادی چهار کشور چین، هند، روسیه و برزیل مطرح گردید. رهبران چهار کشور مذکور یک‌بار در زمان تشکیل مجمع عمومی سازمان ملل در نیویورک دور هم جمع شدند و بریک را پایه‌گذاری کردند که فعالیت‌های خود را رسماً از سال ۲۰۰۹ آغاز نمود (Infobrics.org, 2024). این سازمان با هدف تقویت همکاری‌های اقتصادی و سیاسی بین اعضا، تقویت نقش خود در سازمان ملل و دولت‌های دیگر و تقویت توانایی اعضا در مقابله با چالش‌های جهانی تشکیل شده است. هر یک از کشورهای عضو بریکس انگیزه‌های خاص خود را برای پیوستن به این سازمان داشته‌اند. به‌عنوان مثال، انگیزه برزیل برای پیوستن به بریکس تقویت همکاری‌های اقتصادی با دیگر اعضا، تقویت نقش رهبری برزیل در منطقه آمریکای لاتین و افزایش نقش برزیل در صحنه جهانی بود، در حالی که انگیزه روسیه ایجاد نظم نوین بین‌المللی، تقویت روابط اقتصادی با دیگر اعضا، حفظ استقلال روسیه در برابر تحریم‌های اقتصادی دولت‌های غربی و تعیین مجدد قدرت روسیه در صحنه جهانی بود. دلایل هند برای پیوستن به این نهاد شامل تقویت روابط اقتصادی و سیاسی با کشورهای بریکس، تسهیل صادرات و واردات هند و تقویت نقش هند در منطقه قاره آسیا و انگیزه چین برای پیوستن به بریکس به دست گرفتن رهبری کشورهای مهم در حال توسعه گردآمده در این تشکل، تقویت نقش پکن در صحنه جهانی و توسعه و ترویج راهبردهای خود در راستای رقابت با آمریکا بود. در سال ۲۰۱۰، آفریقای جنوبی به سازمان پیوست و تعداد اعضا را به پنج رساند. افزایش روزافزون اهمیت سازمان باعث تمایل بسیاری از کشورهای در حال توسعه به آن شد و چهل کشور تقاضای پیوستن و عضویت خود در سازمان را مطرح کردند، اما در اجلاس ۲۰۲۳ سران بریکس در ژوهانسبورگ از شش کشور آرژانتین، اتیوپی، ایران، امارات متحده عربی، عربستان سعودی و مصر دعوت نمود تا از ابتدای سال ۲۰۲۴ به عضویت سازمان درآیند. با این تصمیم، بریکس نوعی بعد خاورمیانه‌ای پیدا کرد (Infobrics.org, 2024)، به طوری که با حضور روسیه، ایران، عربستان و امارات، بریکس به یک قطب مهم اقتصاد انرژی تبدیل شد و با حضور چین و هند از وجود دو قطب مهم صنعت و تجارت جهانی بهره‌مند گردید. همچنین، با حضور آفریقای جنوبی، برزیل و آرژانتین، زمینه بهره‌برداری از نظریات توسعه اقتصادی فراهم خواهد گردید و با عضویت سه کشور آفریقایی مانند مصر؛

^۱. Jim O' Neill

اتیوپی و آفریقای جنوبی، دروازه آفریقا به سوی سازمان باز خواهد شد. هر چند که ورود اعضای جدید خالی از چالش‌های نو نخواهد بود و روح رقابت چین-هند یا چین-روسیه، اکنون به ایران-عربستان و یا ایران-مصر نیز تسری خواهد یافت، ولی روح تازه‌ای در سازمان خواهد دمید و تحرکات تازه‌ای در آن به‌وجود خواهد آورد.

معاهده تأسیس بریکس شامل مجموعه اصول، هدف‌ها و نحوه عملکرد سازمان است. هدف اصلی تشکل تقویت تعاملات چندجانبه، حفظ صلح و امنیت جهانی، تسهیل توسعه اقتصادی، همکاری در زمینه‌های سیاسی و امنیتی، اقتصادی و مالی، فن‌آوری، فرهنگی، محیط زیست و توسعه پایدار می‌شود. این موافقت‌نامه مخاطرات ناشی از تسعیر ارز در تجارت اعضا را در نظر گرفته و با پیشنهاد تجارت با ارزهای ملی، حاکمیت مالی را تقویت می‌نماید؛ هزینه‌های تبدیل پول را کاهش می‌دهد؛ روابط منطقه‌ای را مستحکم می‌نماید؛ تجارت درون بریکسی را ارتقاء می‌بخشد و ضمن به چالش کشیدن هژمونی دلار، تلاش می‌کند که محیط تجارت جهانی را سازنده‌تر، منعطف‌تر و فراگیرتر نماید.

برای عضویت در بریکس، کشورها باید: ۱- دارای پتانسیل اقتصادی قابل توجه، قدرت صنعتی و تولیدی مناسب باشند؛ ۲- توانایی تأمین تقاضای داخلی و همچنین امکانات صادرات و واردات قوی را داشته و دسترسی به بازار خود را برای سایر شرکا فراهم کنند؛ ۳- دارای سیستم سیاسی و اقتصادی پایدار و قدرتمند باشند تا بتوانند به‌عنوان عضوی قوی در بریکس عمل کنند؛ ۴- تعهد خود را نسبت به همکاری و توسعه مشترک در حوزه‌هایی مانند تجارت، اقتصاد، امنیت و سیاست خارجی نشان دهند؛ ۵- آمادگی داشته باشند تا در موارد اختلافات و مناقشات با سایر اعضا، از راه حل‌های صلح‌آمیز استفاده کنند (Inforbrics.org, 2024).

تصمیمات مهم سازمان مانند سیاست‌های کلی در بالاترین رکن یعنی نشست‌های سالانه رهبران اتخاذ می‌شود. موضوعات تخصصی در گروه‌های کاری چهارگانه اقتصادی، امنیتی، دیپلماسی و فن‌آوری اطلاعات مورد بررسی قرار می‌گیرد که اعضایشان از بین نمایندگان کشورهای عضو، افراد مجرب و متخصص انتخاب می‌شوند. پس از بررسی تصمیمات گرفته شده در نشست‌های سالانه و گروه‌های کاری، تصمیمات توافقی اتخاذ می‌شود که می‌تواند شامل توافقی‌نامه‌ها، اقدامات مشترک، سیاست‌ها و تدابیر مختلف باشد. عضویت هر کشور در این تصمیمات اختیاری است و می‌توانند بر اساس منافع خود تصمیم بگیرند که آیا در یک توافق خاص شرکت کنند یا خیر. پس از تصویب تصمیمات، کشورها مسئولیت اجرای آن‌ها را بر عهده

دارند. هر کشور باید تعهداتی مورد توافق را اجرا کرده و اقدامات لازم را انجام دهد. روش تصمیم‌گیری در بریکس اغلب بر مبنای اجماع است. تصمیمات مهم و تأثیرگذار بریکس نیاز به توافق کشورهای عضو دارند و تصمیمات به صورت یکپارچه اتخاذ می‌شود.

وزن بریکس در اقتصاد بین‌الملل

هر یک از اعضای اولیه بریکس دارای اهمیت ویژه‌ای در اقتصاد جهانی هستند و ترکیب آن‌ها با اعضای جدید می‌تواند وزن و اعتبار قابل توجهی در سطح جهان به همراه داشته باشد. بررسی برخی شاخص‌های اقتصادی در اعضای مؤسس بریکس نقش و تأثیر اعضای سازمان در اقتصاد و تجارت بین‌الملل را هویدا می‌سازد:

چین با جمعیت ۱.۴۱ میلیارد نفری (۱۸٪ جهان)، تولید ناخالص داخلی ۱۶.۶۴ تریلیون دلار (۱.۱۵٪) و سهم ۱۷٪ از تجارت جهانی دومین اقتصاد جهان و قدرتمندترین عضو بریکس به‌شمار می‌رود. هند با جمعیت ۱.۴۵ میلیارد نفر (۱۹٪)، تولید ناخالص داخلی ۳.۱۱ تریلیون دلار (۰.۳٪) و سهم ۲.۲٪؛ از تجارت جهانی ششمین قدرت اقتصادی دنیاست و در سازمان دومین قدرت برتر به حساب می‌آید. روسیه با جمعیت ۱۴۵ میلیون نفر (۲٪)؛ تولید ناخالص داخلی ۱.۴۷ تریلیون دلار (۱.۵٪) و سهم ۲.۵٪ از تجارت جهانی مکان دوازدهم در بین اقتصادهای برتر جهان است. روسیه با جمعیت ۱۴۵ میلیون نفر (۲٪)؛ تولید ناخالص داخلی ۱.۴۷ تریلیون دلار (۱.۵٪) و سهم ۲.۵٪ از تجارت جهانی مکان دوازدهم در بین اقتصادهای برتر جهان را به خود اختصاص می‌دهد. برزیل با جمعیت ۲۱۴ میلیون نفر (۳٪)؛ تولید ناخالص داخلی: ۱.۴۳ تریلیون دلار (۱.۴٪)؛ سهم از تجارت جهانی: ۱.۲٪. یازدهمین اقتصاد بزرگ دنیا و چهارمین قدرت بریکس است (World Bank, 2022).

عربستان سعودی با ۳۶ میلیون نفر جمعیت (۰.۳٪)، تولید ناخالص داخلی ۱.۰۶ تریلیون دلار (۱.۲۵٪)، و سهم ۲.۵٪ از تجارت جهانی نوزدهمین اقتصاد به‌شمار می‌رود و به‌عنوان بزرگ‌ترین صادرکننده نفتی جهان به بریکس پیوسته است. پس از آن امارات متحده عربی در مقام سی و چهارم، آفریقای جنوبی در جای چهارم، مصر در مکان چهل و دوم، ایران با ۸۵ میلیون جمعیت (۱٪)، تولید ناخالص داخلی ۴۸۰ میلیارد دلار و سهم ۰/۳۵ درصدی از تجارت جهانی در جایگاه چهل و چهارم قرار دارند. اتیوپی با ۱۲۷ میلیارد دلار تولید ناخالص داخلی، ۱۱۸ میلیون

نفر جمعیت، سرانه کمی بیش از هزار دلار در شصتمین مکان از اقتصادهای برتر جهان قرار گرفته اند و ضعیف ترین اقتصاد بریکس می باشد (World Bank, 2022).

مطالعات بانک جهانی نشان می دهد که سهم بریکس از تولید ناخالص جهان که در سال ۲۰۱۰ برابر ۱۸٪ بود با رشد مداوم سالانه در ۲۰۲۱ به ۲۶٪ بالغ گردید و با ورود شش عضو جدید کل تولید ناخالص بریکس به ۳۰ تریلیون دلار در ۲۰۲۳ رسید که بیش از ۳۰٪ تولید جهانی است. این امر بیش از هر چیز معلول رشد چین بود که ۷۰٪ تولید ناخالص داخلی بریکس را در همان سال به عهده داشته است. درآمد سرانه بریکس در سال ۲۰۲۱ معادل ۷۶۶۶ دلار بود که در مقابل ۱۲۲۰۰ دلار جهانی تفاوت زیادی نشان می دهد، اما اگر درآمد سرانه بر اساس قدرت خرید در نظر گرفته شود ۱۷۹۹۰ دلار بریکس تقریباً معادل ۱۸۷۰۰ دلار درآمد سرانه جهانی میباشد (World Bank, 2022). این امر در درجه اول معلول نرخ رشد آهسته تر جمعیت در بریکس در مقایسه با نرخ رشد جهانی جمعیت، و در مرحله بعد ناشی از نرخ رشد سریع تر اقتصادی بریکس نسبت به بقیه جهان بوده است. هر چند جنگ در اوکراین اختلال در بازار جهانی کالاهای اساسی ایجاد کرد، اما باعث رشد تجارت درون گروهی بریکس شد؛ چون روسیه توانست نفت، گاز، غلات و روغن های نباتی بیشتری به شرکایش در بریکس بفروشد، به نحوی که نرخ رشد صادرات بریکس از نرخ رشد صادرات جهانی پیشی گرفت (UNCTAD, 2023).

بنابراین بلوک قدرتی شکل گرفته که ۴۷٪ جمعیت، ۳۰٪ تولید ناخالص و ۲۴٪ تجارت جهان را در خود جای داده است و می تواند مبادلات و معادلات جهانی را تحت تأثیر خود قرار دهد. از آمار فوق می توان چنین برداشت نمود که اولین نقطه قوت بریکس جمعیت آن است که برای خارجیان بزرگترین بازار جهانی به حساب می آید. دومین نقطه قوت ظرفیت تولید آن است که به دلیل وجود چین که به کارخانه دنیا مشهور شده است، می تواند بخش عظیمی از نیاز کشورها به محصولات صنعتی برطرف نماید. حضور چین به عنوان بزرگترین ملت تاجر دنیا وزن تجاری شکل را قابل توجه می کند، اما جدای از چین که ۱۵٪ تجارت جهان و رهبری آن را در اختیار دارد، حضور بقیه اعضای بریکس در تجارت جهانی چندان چشم گیر نیست و مکان های بعدی به روسیه با ۱۰۹٪، امارات ۱۰۷٪ و هند ۱۰۶٪ از تجارت بین الملل در مکان های شانزدهم، نوزدهم و بیست و یکم می رسد (UNCTAD, 2023).

دبیر کل فعلی بریکس آقای شو جینگهو^۱ از چین است و مسئولیت‌های مدیریتی و اجرایی دبیرخانه بریکس را بر عهده دارد. مهم‌ترین تصمیمات توافقی بریکس که در سال‌های اخیر اتخاذ شده و موضوعات مختلف اقتصادی را پوشش می‌دهند، عبارتند از: الف) توافق‌نامه تأسیس بریکس (۲۰۱۴) به‌منظور توسعه همکاری‌های اقتصادی و تجاری، تسهیل تجارت، ترویج سرمایه‌گذاری و توانمندسازی زیرساخت‌های اقتصادی؛ ب) تأسیس بانک توسعه بریکس^۲ (۲۰۱۵) به‌منظور پشتیبانی از پروژه‌های توسعه سرمایه‌گذاری در کشورهای عضو بریکس و دیگر کشورها؛ ج) معاهده تأسیس ترتیبات اندوخته احتیاطی (۲۰۱۸)؛ د) توافق‌نامه تجاری بین بریکس و اتحادیه اقتصادی اوراسیا (۲۰۱۹)^۳ به‌منظور ترویج تجارت و سرمایه‌گذاری میان کشورهای عضو دو سازمان؛ و ه) توافق‌نامه بریکس درباره توانمندسازی زنان (Infobrics.org, 2024).

۴-۱) خلق تجارت و انحراف تجاری

ایجاد بریکس تا حد زیادی بر روی تجارت جهانی والته الگوهای تجاری تأثیر می‌گذارد. با توجه به این‌که کشورهای عضو بریکس، جمعیت بالا، منابع طبیعی غنی و بازارهای داخلی قوی دارند، همکاری و آمیختگی اقتصادی بین این کشورها می‌تواند تأثیر قابل توجهی در تجارت بین‌المللی داشته باشد. از آن‌جا که اقتصادهای اعضا مکمل یکدیگر هستند، خلق تجارت در بین اعضا قابل پیش‌بینی می‌باشد. به‌ویژه با پیوستن اعضای جدید هم‌افزایی اقتصادی می‌تواند زمینه ساز هم‌گرایی اقتصادی و تجاری عمیق‌تری شود که به نوبه خود افزایش تجارت را سبب خواهد گردید. اما جدای از خلق تجارت درون گروهی، به‌دلیل نفوذ هر یک از اعضای بریکس در یک منطقه جغرافیایی، تجارت برون گروهی بریکس می‌تواند انحرافات در تجارت جهانی ایجاد نماید. بریکس به‌عنوان یک گروه صاحب‌نفوذ و با توانمندی‌های اقتصادی قابل توجه، در جهت تعیین الگوهای تجاری و کاهش نقش وابستگی به کشورهای دیگر تأثیر بگذارد. بریکس قصد دارد الگوی تجارت آزاد خود را پیاده‌سازی کند. در صورت کاهش و حذف تعرفه‌های گمرکی در قلمرو بریکس حجم تجارت در داخل گروه ارتقا خواهد یافت، و چنانچه تسهیلات دسترسی به بازار به کشورهای بیرونی داده شود انحراف تجاری از سوی آمریکا و اروپا به سمت بریکس قابل مشاهده خواهد بود. همچنین، افزایش توانایی بریکس در تأثیرگذاری بر تصمیمات تجاری و

¹. Xu Jinghu

². New Development Bank (NDB)

³. Eurasian Economic Union

سیاسی جهانی می‌تواند نقش مهمی در انحراف تجارت جهانی ایفا کند و توازن را در چشم‌انداز تجارت جهانی تغییر دهد.

لذا بریکس با توسعه همکاری در زمینه‌های مختلف مانند تجارت، سرمایه‌گذاری، فن‌آوری و امنیت، می‌تواند قوانین و مقررات جدیدی را به‌عنوان یک نیروی فرامنطقه‌ای در تجارت جهانی ایجاد کند. این امر می‌تواند به تغییر الگوها و رویه‌های موجود در تجارت جهانی کمک کند و تأثیر بزرگی در جهت دادن به آن داشته باشد.

۴-۲) توافقات تجاری بریکس

از نظر ایدئولوژیک بریکس موضوع توسعه اقتصادی اجتماعی دولت محور اعضا را به آزادسازی تجاری و توسعه تجارت محور ترجیح می‌دهد، هر چند که کلیه اعضای آن به استثنای ایران عضو سازمان جهانی تجارت هستند و لذا مشمول قوانین و مقررات تجارت بین‌الملل بوده، تعرفه‌های خود را کاهش داده و موانع غیر تعرفه‌ای را تقلیل بخشیده‌اند.

باید توجه داشت که مراحل هم‌گرایی تجاری شامل موافقت‌نامه تجارت ترجیحی، قرارداد تجارت آزاد، تشکیل منطقه آزاد تجاری، تأسیس اتحادیه گمرکی، تشکیل اتحادیه اقتصادی و در نهایت ایجاد اتحادیه سیاسی می‌باشد. کارآیی یک سازمان اقتصادی چندجانبه منوط به طی تدریجی مراحل مزبور و تعمیق هم‌گرایی بین اعضای آن است. بر خلاف سایر سازمان‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای که تأکید زیادی بر هم‌گرایی تجاری دارند و در یکی از مراحل توسعه‌ای خود دست به امضای توافقات تجارت آزاد می‌زنند، بریکس تا کنون قرارداد تجاری خاصی را بین کل اعضا امضا نکرده و به جای آن همکاری‌های تجاری دوجانبه گسترش یافته است. بعد از تأسیس بریکس، اعضا تعرفه‌های گمرکی خود را کاهش دادند تا به ارتقای روابط تجاری بین بریکس منجر شود. بریکس دارای سیاست‌های خاص خود در حوزه تجارت، سرمایه‌گذاری، شرکت‌های خرد، کوچک و متوسط، تأمین مالی، تغییرات اقلیمی، انرژی، توسعه زیرساخت، امنیت غذایی و در نهایت توسعه انسانی است بریکس یک متن قرارداد تجارتی واحد ندارد، اما با توافقات دوجانبه و چندجانبه سعی در توسعه تجارت و همکاری‌های اقتصادی بین کشورهای عضو داشته باشد.

چین در سال ۲۰۱۶، پیشنهاد عقد یک موافقت‌نامه تجارت آزاد را داد که هنوز در حال بررسی توسط اعضا می‌باشد. (Xinhua.com, 2016). این امر بیانگر نگرانی سایر اعضای اتحادیه، به‌ویژه هند و روسیه، از تفوق و برتری چین در این سازمان است. لذا ممکن است این پرسش به

ذهن‌خطور نماید که چگونه بدون امضای موافقت‌نامه تجاری، آمار اقتصادی اعضا بهبود یافته و چگونه بریکس به‌عنوان یک سازمان تجاری فرامنطقه‌ای مورد شناسایی سازمان جهانی تجارت قرار گرفته است. در پاسخ به سؤال اول، باید گفت که در همه اعضای بریکس دولت‌ها نقش قابل توجهی در اقتصاد دارند و بر خلاف کشورهای پیشرفته که بخش خصوصی و شرکت‌های بزرگ در ایجاد روندهای مذاکراتی و محتوای توافقات تجاری دست دارند، در بریکس این اقدامات توسط دولت‌ها صورت می‌پذیرد و رهبران کشورها در زمان تأسیس در مورد کاهش تعرفه‌ها و افزایش حجم تجارت فی‌مابین توافق نمودند. تحولات بین‌المللی، استفاده از دلار به‌عنوان یک اسلحه اقتصادی بر علیه کشورهای غیر هم‌سو، شیوع کرونا، جنگ‌های اوکراین و غزه باعث افزایش هم‌گرایی درون بریکسی و اخذ تصمیمات اقتصادی در اجلاس‌های سیاسی سران و وزرای کشورهای عضو شده است. لذا می‌توان پیش‌بینی نمود که قرارداد تجارت آزاد در آینده نه چندان دور در بین اعضا به امضا برسد. در صورت عقد قرارداد تجارت آزاد، اقتصاد ایران بیش از بقیه متأثر و متحول خواهد شد؛ چون در حالی که بقیه کشورها قبلاً در مسیر تأسیس سازمان یا بعد از آن درگیر مذاکرات تجاری بوده و امتیازات تجاری به شرکای خود اعطا کرده‌اند، ایران تا کنون درگیر چنین روندی نبوده و اکثراً در سازمان‌هایی عضویت داشته که دارای موافقت‌نامه تجارت ترجیحی بوده و نیازی به آزادسازی تجاری، کاهش تعرفه‌ها و از میان برداشتن موانع غیرتعرفه‌ای نبوده است. اما جنبه مثبت این موضوع آماده شدن اقتصاد ایران برای مذاکرات عضویت کامل در سازمان جهانی تجارت بعد از رفع تحریم‌ها و عادی‌سازی روابط اقتصادی با بقیه جهان می‌باشد.

در ارتباط با سؤال دوم، باید در نظر داشت که کلیه موافقت‌نامه‌های تجاری دو یا چندجانبه صرف‌نظر از سطح هم‌گرایی زمانی رسمیت می‌یابد که به سازمان جهانی اطلاع داده شده و مورد قبول سازمان قرار گیرد. تاکنون، حدود ۵۶۰ موافقت تجاری به سازمان اطلاع داده شده و ۳۵۰ مورد آن به رسمیت شناخته شده که بریکس یکی از آنها می‌باشد (WTO.org, 2023).

۳-۴ موافقت‌نامه تجاری بریکس و اتحادیه اقتصادی اوراسیا:

امضای موافقت‌نامه تجاری بین دو سازمان متشکل از کشورهای در حال توسعه در چارچوب تعاملات جنوب جهانی مورد پشتیبانی کشورهای پیشرو قرار گرفته است. این موافقت‌نامه که در سال ۲۰۱۹ به امضا رسید، زمینه لازم را برای توسعه همکاری‌های تجاری فراهم آورد. البته در شرایطی که بریکس اقدام خاصی برای هم‌گرایی تجاری بین اعضای خود انجام نداده است، برقراری رابطه تجاری و امضای موافقت‌نامه بریکس و اتحادیه اقتصادی اوراسیا بیش از هر چیز

بیان‌گر تمایل روسیه به برقراری رابطه حقوقی و سیاسی بین این دو سازمان می‌باشد تا تأثیر و تأثر استراتژی‌های اقتصادی، مواجهه با چالش‌های مشابه، تعیین اهداف یکسان برای دستیابی به توسعه پایدار و حمایت متقابل اقتصادی در صورت لزوم در برنامه‌های دو سازمان قرار گیرد تا به تعمیق روابط اعضای دو سازمان بینجامد. تعامل بین دو سازمان اقتصادی که از کشورهای بزرگ در حال توسعه تشکیل شده باعث تبادل تجربه و هم‌پوشانی اقتصادی می‌شود که به توسعه اقتصادی آن‌ها کمک می‌کند (Assanseitva et al., 2022; 161-173).

موافقت‌نامه بین بریکس و اتحادیه اقتصادی اوراسیا به منظور ترویج تجارت و سرمایه‌گذاری میان کشورهای عضو دو سازمان منعقد شده که حاوی موضوعات زیر می‌باشد: ۱- تسهیل و تحریک تجارت بین کشورهای عضو با حذف موانع و محدودیت‌های تجاری؛ ۲- ایجاد شرایط مناسب و تسهیلات جهت جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای عضو؛ ۳- تقویت همکاری در زمینه‌های مالی و بانکی از جمله تسهیل تسویه‌ی پرداخت‌ها و تقویت همکاری بین بانک‌های مرکزی و مؤسسات مالی؛ ۴- تسهیل و افزایش هماهنگی در فرآیندهای گمرکی و تسهیل تردد کالاها در مرزها؛ ۵- ترویج همکاری در زمینه‌های صنعتی، تبادل فن‌آوری و همکاری در تحقیق و توسعه، ۶- توسعه بخش کسب‌وکارهای کوچک و متوسط با فراهم کردن زمینه‌های مناسب برای رشد و توسعه آن (Bilaterals.org, 2024).

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بریکس

گزارش سرمایه‌گذاری آنکتاد نشان می‌دهد که ورودی سرمایه به کشورهای عضو بریکس از ۸۴ میلیارد در سال ۲۰۰۱ به ۳۵۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۱ رسیده و سهم آن در سرمایه‌گذاری جهانی در برهه مشابه از ۱۱ به ۲۲ درصد بالغ شد. مهم‌ترین سرمایه‌گذاران در قلمرو بریکس ایالات متحد آمریکا، انگلیس، چین، ژاپن، هنگ کنگ، آلمان، فرانسه، هلند، سوئیس و اسپانیا بودند (UNCTAD, 2021). بنابراین ملاحظه می‌شود که اروپائیان که سعی در تجاهل نسبت به بریکس در روابط بین‌الملل می‌کنند در صحنه اقتصادی از حضور فعالی در بازار بریکس برخوردارند.

البته بحران مالی بین‌المللی باعث کند شدن ورود سرمایه به منطقه بریکس شد که ناشی از کمبود منابع مالی در سطح جهان و تورم توأم با رکود در دومین دهه قرن بیست‌ویکم بود. میزان جذب سرمایه در بین خود کشورهای بریکس نیز فرق می‌کرد. چین از رشد سالانه ۱۰٪ در

ورودی سرمایه برخوردار بود، روسیه و هند که در دهه اول قرن از رشد عجیب سالانه ۳۰٪ و ۲۰٪ بهره مند بودند، عملاً در پایان دهه دوم میزان ورودی سرمایه شان نزدیک صفر شد. برزیل نیز از الگوی کم و بیش مشابهی تبعیت کرد و از سال ۲۰۱۵ ورودی سرمایه‌اش رو به افزایش گذاشت. اما آفریقای جنوبی که در دهه اول قرن رشد منفی سرمایه‌گذاری خارجی را تجربه کرده بود در برهه ۲۰۲۱ از رشد سالانه ۲۵٪ در ورودی سرمایه برخوردار گردید. به‌صورت کلی، بریکس موفق شد ورود سرمایه خود را از ۲۰۱ تریلیون در پایان قرن بیستم به ۳۰۹ تریلیون دلار در ۲۰۲۲ برساند که موفقیت قابل توجهی به حساب می‌آید (IMF, 2022).

کشورهای عضو بریکس نیز در چارچوب روابط دوجانبه یا همکاری‌های جنوب-جنوب، سرمایه‌گذاری خود در کشورهای در حال توسعه را افزایش بخشیدند، به نحوی که از ۱٪ کل سرمایه‌گذاری در جهان در سال ۲۰۰۱ به ۱۰٪ در سال ۲۰۲۱ بالغ گردید، در حالی که میانگین رشد جهانی در مقطع ذکر شده ۳۳٪ بود. به‌عبارت دیگر، افزایش سرمایه‌گذاری بریکس در کشورهای جنوب سه برابر نرخ سرمایه‌گذاری جهانی بوده است و در سال ۲۰۲۱ با ۲۵۰ میلیارد دلار به اوج خود رسید و سهم بریکس از سرمایه‌گذاری جهانی به بیست درصد بالغ شد (UNCTAD, 2023). اعضای بریکس موافقت‌نامه‌ها و یادداشت‌های تفاهم گوناگونی را در زمینه‌های اقتصادی و تجاری، پولی و بانکی، علوم و فن‌آوری، نوآوری، زیست محیطی و دانشگاهی با یکدیگر امضا کرده‌اند. در سال‌های اول موضوعات اقتصادی، انرژی و علمی بیشتر مورد توجه بود و بعدها به تدریج مسائل فرهنگی و اجتماعی مورد توجه قرار گرفت. از آن میان، می‌توان به اعلامیه تأسیس اتحادیه زنان کارآفرین بریکس ۲۰۲۰، برنامه عمل بریکس برای همکاری‌های نوآورانه با چین ۲۰۱۶، شبکه دانشگاهی بریکس ۲۰۱۵، موافقت‌نامه همکاری بریکس در زمینه امور فرهنگی ۲۰۱۵، معاهده تأسیس صندوق احتیاطی ذخیره ۲۰۱۴، توافق در باره تأسیس بانک نوین توسعه ۲۰۱۴، اعلامیه تأسیس شورای اتاق‌های فکر ۲۰۱۳، مقررات همکاری بین‌کمیته-های همکاری گمرکی و یادداشت تفاهم همکاری متقابل مؤسسات دیپلماتیک اشاره کرد. بریکس همچنین سه موافقت‌نامه تجاری با اتحادیه اروپا، اتحادیه اقتصادی اوراسیا و سازمان همکاری شانگهای منعقد و توافق‌نامه‌هایی در حوزه همکاری اقتصادی و مالی با صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی به امضا رسانده است.

ساختار مالی بریکس و معماری مالی جدید بین‌المللی

ساختار مالی بریکس از بانک توسعه بریکس معروف به بانک نوین توسعه^۱، ترتیبات اندوخته احتیاطی^۲، ارز بریکس^۳ و نظام ثبت پرداخت‌های بین‌المللی^۴ تشکیل می‌شود.

۱-۶) بانک توسعه بریکس

یکی از بانک‌های توسعه‌ای نوظهور بوده که در سال ۲۰۱۴ تأسیس شد و هدف اصلی آن، پشتیبانی مالی از طرح‌های توسعه‌ای در کشورهای عضو بریکس و سایر کشورهای در حال توسعه است. هدف اصلی این بانک، توسعه و پشتیبانی از طرح‌های توسعه‌ای و زیربنایی در کشورهای عضو بریکس و سایر کشورهای در حال توسعه است، لذا تمرکز اصلی بانک در بخش وام و تأمین مالی طرح‌های زیربنایی است. نکته جالب در مورد بانک توسعه بریکس این است که برخلاف بانک‌های بین‌المللی دیگر که معمولاً توسط غرب و چند کشور ثروتمند دیگر کنترل می‌شوند، این بانک توسط کشورهای عضو بریکس به‌طور مشترک تأسیس شده است و برای تعامل و همکاری بین‌المللی در زمینه توسعه اجتماعی و اقتصادی منطقه بسیار حائز اهمیت است. این بانک با سرمایه اولیه ۵۰ میلیارد دلار تأسیس شد ولی در طول زمان تا ۱۰۰ میلیارد دلار افزایش یافت. هر کدام از پنج کشور مؤسس موظف به تأمین ۲۰٪ از سرمایه برای تأسیس بانک بوده و اعضای جدید نیز می‌بایست در این زمینه مشارکت نمایند. در سال ۲۰۲۰ این بانک ۵۳ طرح به ارزش تقریبی ۱۵ میلیارد دلار را در دست بررسی داشت. در دسامبر ۲۰۲۱، اروگوئه، امارات متحده عربی، بنگلادش و مصر به‌عنوان اعضای جدید بانک توسعه بریکس پذیرفته شدند. چین، هند و روسیه بزرگ‌ترین سهامداران این بانک هستند (NDB, 2024).

۲-۶) پروژه‌ها

بانک توسعه بریکس منابع مالی قابل توجهی دارد و به‌منظور پشتیبانی مالی از طرح‌های توسعه‌ای در زمینه‌هایی مانند انرژی، حمل‌ونقل، آب و فاضلاب، ارتباطات و سایر زمینه‌های مرتبط استفاده می‌شود و تا سقف ۳۴ میلیارد دلار مجوز کلی تأمین مالی دارد و در حال حاضر

^۱ New Development Bank (NDB)

^۲ Contingent Reserve Arrangement (CRA)

^۳ BRICS Currency

^۴ International Transaction Registration (ITR)

در پشتیبانی مالی از چندین پروژه توسعه‌ای در کشورهای عضو بریکس و سایر کشورهای در حال توسعه فعالیت می‌کند. برخی از مهم‌ترین پروژه‌هایی که توسط بانک توسعه بریکس پشتیبانی شده است عبارتند از: الف) پروژه‌های انرژی پاک و تجدیدپذیر شامل نیروگاه‌های خورشیدی، بادی، هیدروالکتریک و سایر منابع انرژی پاک در کشورهای عضو و سایر مناطق؛ ب) پروژه‌های حمل‌ونقل شامل بهبود زیرساخت‌های جاده‌ای، راه‌آهن و ترابری عمومی در کشورهای عضو بریکس؛ ج) پروژه‌های آب‌وفاضلاب در حوزه بهبود زیرساخت‌ها شامل ساخت و بهبود شبکه آب-وفاضلاب شهری، تصفیه‌خانه‌های آب‌وفاضلاب و بهره‌برداری از منابع آبی؛ د) پروژه‌های ارتباطات و فن‌آوری شامل توسعه زیرساخت‌های ارتباطی، دسترسی به اینترنت و فن‌آورهای نوین می‌باشد (Sarkar, 2016; 309).

۳-۶) امکان ظهور ارز جدید و دلارزدایی در تجارت درون گروهی:

از زمانی که آمریکا تصمیم به استفاده از دلار به‌عنوان سلاحی مالی بر علیه رقبای تجاری خود گرفت، موضوع انجام تجارت بین‌الملل به ارزی غیر از دلار یا ارزهایی در کنار دلار در ذهن بسیاری از کشورها شکل گرفت. اجرایی کردن این ایده به دلایل سیاسی و فنی با اشکالاتی مواجه شد، اما وقتی اتحادیه اروپا بعد از پیمان ماستریخت تصمیم به تبدیل شدن به یک اتحادیه اقتصادی و سیاسی گرفت، در سال ۱۹۹۲ یورو را به عنوان ارز اروپایی وارد بازار جهانی کرد و در تجارت بین اروپایی از یورو به جای دلار استفاده کرد کشورهای دیگر را متوجه عملی بودن این ایده کرد. در سال ۲۰۱۰ سازوکار همکاری بین بانکی بریکس برنامه پرداخت^۱ را راه‌اندازی کرد تا پرداخت‌های فرامرزی بین بانک‌های اعضای بریکس به ارزهای محلی ممکن و تسهیل گردد، بدون این که مجبور به تبدیل پول بریکس خود به دلار و پرداخت کارمزدهای قابل توجه شوند.

یکی از مهم‌ترین مسائلی که در دستور کار سازمان بوده و ممکن است در سال‌های آتی اتفاق بیفتد، دلارزدایی از تجارت درون بریکسی است. این ایده از سال ۲۰۱۱ در سازمان مطرح بوده ولی ورود سه کشور نفت‌خیز به سازمان و قرار گرفتن آن‌ها در کنار روسیه تحریم شده و برزیل تبدیل شده به یک کشور صادر کننده انرژی بعد جدیدی به موضوع می‌بخشد، علی‌الخصوص اگر در نظر گرفته شود که برتری دلار در تجارت بین‌الملل تا حد زیادی معلول توافق آمریکا و عربستان سعودی برای انجام کلیه معاملات نفتی به دلار بود و تغییر موضع عربستان می‌تواند در

^۱. BRICS Pay

این زمینه نقش مؤثری ایفا نماید. قرار بود کشورهای عضو بریکس در اجلاس ۲۰۲۳ در آفریقای جنوبی پیرامون امکان ایجاد یک ارز مشترک یا چیزی مشابه آن بحث کنند؛ تا مزایایی چون منصفانه‌تر شدن و آسان‌تر شدن تجارت خارجی و همچنین کاهش عمده در هزینه معاملات منجر به تشکیل یک اتحادیه ارزی باشند (Carnegie Endowment, 2023).

در اجلاس چین و برزیل در آوریل ۲۰۲۳ ایده ایجاد ارز جدید با استفاده از منابع مالی کشورهای عضو بریکس مجدداً مطرح گردید و تیمی مسئول عملیاتی کردن این فکر شد. با استفاده از بانک اطلاعاتی سازمان ملل به نام کام ترید یک مدل ریاضی طراحی شد تا نتیجه برخورد بین دلار، یورو و ارز فرضی بریکس شبیه‌سازی شود. بر این اساس اولویت ارزی یک کشور بستگی به میزان تجارت آن کشور با دیگر کشورهای صاحب وزن در تجارت جهانی دارد. در سناریوی پیش بینی شده سه ارز مذکور برای تجارت به یورو برای نه کشور اتحادیه اروپا، تجارت با دلار برای پنج کشور آنگلوساکسون و پنج عضو قبلی بریکس برای ارز فرضی جدید در نظر گرفته شدند. ارز ترجیحی کشورها بر اساس مدل مونته کارلو تعیین می‌شد و بر اساس رابطه بین شبکه‌های جهانی تحلیل می‌گردید. نتیجه بررسی انجام شده در مدل ریاضی نشان داد که ۵۸٪ کشورهای جهان در سال ۲۰۱۲ ارز بریکس، ۲۳٪ یورو و فقط ۱۹٪ دلار را برای تجارت خارجی ترجیح می‌دادند. این امر زمینه سلطه ارز بریکس در تجارت جهانی را نشان می‌دهد، به شرطی که فقط ملاحظات تجاری مد نظر قرار گیرد و عوامل سیاسی-امنیتی مورد تجاهل واقع شوند. طبیعی است که چنین سناریویی چندان به واقعیت نزدیک نیست اما هر روز محتمل‌تر می‌شود (Coquidé et al., 2023; 65).

با توجه به تجارت ۵۰۰ میلیارد دلاری بین اعضای بریکس در سال ۲۰۲۲ و پیوستن پنج عضو جدید از ابتدای ۲۰۲۴، تصمیم بریکس در استفاده از ارزهای ملی، دیجیتال یا ارز جدید به صورت جدی هژمونی دلار را در سیاست‌های پولی بین‌المللی، تجارت جهانی و ذخایر ارزی جهانی تحت تأثیر قرار داده و بر نقش‌آفرینی بریکس خواهد افزود (Arrasyid, 2023;3).

۴-۶) ترتیبات منابع اندوخته احتیاطی:

اعضای بریکس برای حمایت از ثبات و منافع مالی خود در برابر فشارهای مالی و ارزی رقبای تجاری و نوسانات اقتصاد بین‌الملل نوعی صندوق ذخیره ارزی ایجاد کرده‌اند. تجربیات قبلی کشورهای در حال توسعه نشان داده است که اقتصادهای نوظهور که دست به آزادسازی سریع

اقتصادی می‌زنند، دچار نوسانات فزاینده‌ای می‌شوند که اقتصاد کلان آن‌ها را ناامن ساخته و آن‌ها را از اهداف توسعه‌ای خود دور کرده است. خسارات ناشی از اجرای سیاست تعدیل ساختاری در آمریکای لاتین در دهه نود و بحران مالی بین‌المللی در شرق اروپا و شرق آسیا بریکس را تشویق کرد تا چارچوب احتیاطی را در پیش بگیرند که به نوعی رقیب صندوق بین‌المللی پول تلقی شده و در کنار بانک نوین توسعه به‌عنوان نماد افزایش همکاری‌های مالی جنوب با جنوب تلقی می‌گردد. این چارچوب در سال ۲۰۱۵ به امضای کشور عضو رسید و پس از تصویب تمام کشورهای عضو شروع به کار کرد. در شرایط فعلی، می‌توان گفت بریکس مجموعه‌ای از اقتصادهای نوظهور را با یک ذخیره ارزی قدرتمند چهار تریلیون دلاری در بر گرفته است که با استفاده از آن تلاشی جدی برای جلوگیری از یک‌جانبه‌گرایی و تحمیل شرایط غربی در نهادهای مالی بین‌المللی انجام داده است.

۵-۶- نظام جایگزین سوئیفت برای ثبت حواله‌های بین‌المللی

از آن‌جا که سازمان‌های بین‌المللی به‌دنبال امنیت و ثبات مالی کشورهای عضو هستند و تحریم‌های اقتصادی و مالی دول غربی امنیت مالی آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد، در سال ۲۰۱۵ بریکس در صدد ایجاد نظام ثبت پرداخت‌های بین‌المللی خاص خود برآمد تا بتواند جایگزین سامانه سوئیفت^۱ نموده و خود را از مخاطرات احتمالی دور نگه دارد. چین و روسیه اقداماتی را در این زمینه انجام داده بودند تا تسویه حساب‌های بین‌المللی را با ارزهای ملی خودشان انجام دهند. چین قبلاً اقدام به توسعه نظام پرداخت جایگزین سوئیفت برای خود کرده بود.^۲ این نظام یک سیستم پرداخت بین بانکی و بین مرزی است که به مؤسسات مالی در سراسر جهان امکان می‌دهد اطلاعات مربوط به تراکنش‌های مالی را به صورت ایمن، استاندارد و قابل اعتماد ارسال و دریافت کنند. هند نیز دارای سیستمی به نام نظام پیام‌رسانی ساختاریافته مالی^۳ برای خود است. روسیه دارای سیستم انتقال پیام‌های مالی^۴ و برزیل دارای سیستم^۵ پرداخت آنی است بانک مرکزی روسیه مشورت‌هایی را با دیگر کشورهای بریکس برای ایجاد نظام پرداخت جایگزین سوئیفت باشد را آغاز کرد تا در صورت بروز اختلال در نظام سوئیفت پرداخت‌های بین‌المللی اعضا متوقف

1. Society for World Interbank Financial Transactions (SWIFT)

2. China International Payment System (CIPS)

3. Structured Financial Messaging System (SFMS)

4. System for Transfer of Financial Messages

5. Pago Instantaneo (PIX)

نگردد. تحولاتی مانند جنگ تعرفه‌ای بین آمریکا و چین و یا تحریم روسیه توسط آمریکا پس از تجاوز آن کشور به اوکراین و اخراج از سوئیفت نشان داد، دغدغه اعضای بریکس صحیح بوده و ضرورت ایجاد نظام مستقل پرداخت‌های بین‌المللی را بیش از قبل به رخ کشید.

نتیجه‌گیری

بریکس یک سازمان اقتصادی تجاری فرامنطقه‌ای است که از کشورهای بزرگ و قدرتمند در حال توسعه تشکیل شده است. کشورهایی که به دلیل اندازه قلمرو، تعداد و ترکیب جمعیت، قدرت اقتصادی، مشارکت و سهم از تجارت بین‌الملل، و نیز قدرت نظامی دفاعی می‌توانند بر روند مسائل قاره خود و حتی جهانی تأثیر بگذارند. یافته‌های این پژوهش نشان داد که نقش بریکس در تجارت بین‌الملل بسیار چشم‌گیر بوده و کشورهای عضو آن توانسته‌اند هم سهم قابل توجهی از تجارت جهانی را به خود اختصاص داده و هم در مذاکرات تجاری بین‌المللی نقشی سازنده و پر ثمر ایفا نمایند. با توجه به سرمایه‌های موجود اعضا به‌عنوان یک منطقه سرمایه فرست به بخش مهمی از نیازهای سرمایه‌گذاری کشورهای در حال توسعه پاسخ داده و هم به یکی از مناطق جذاب پذیرش سرمایه‌گذاری خارجی تبدیل شوند. الگوی توسعه پایداری برای خود ایجاد کنند که بر خلاف کشورهای غربی که همه امور را به بازار و اقتصاد آزاد واگذار می‌کنند، نوعی اقتصاد برنامه‌ریزی شده بر مبنای مداخلات مؤثر دولت‌ها در اقتصاد دنبال کرده که دولت عامل توسعه است و نه مانع توسعه.

در بازارهای مالی بین‌المللی که منابع مالی محدود بوده و به‌صورت مشروط به مشتریان خاص، هم‌سو و هوادار ارائه می‌گردد؛ منابع مالی بریکس بدون قصد تغییر در رژیم‌های سیاسی و رفتار آنها پاسخ‌گوی نیازهای توسعه‌ای کشورهای علاقمند می‌باشد. بانک توسعه‌ای بریکس رقیبی جدی برای مؤسسات مالی بین‌المللی به حساب آمده و در کنار بانک آسیایی سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی اجزاء مهم معماری مالی جدید بین‌المللی به حساب می‌آیند. بنابراین فرضیه تحقیق در مورد اهمیت مؤثر و سازنده بریکس در تجارت بین‌الملل و امکان خلق و انحراف تجارت جهانی در بوته آزمایش قابلیت اثبات می‌یابد.

همچنین، گسترش اخیر تعداد اعضای بریکس باعث تنوع بخشیدن به ترکیب این تشکل شده و در کنار قدرت کشاورزی، صنعتی و فن‌آورانه چین و هند، بازار بزرگ اعضا و ورود چهار کشور خاورمیانه‌ای به آن نه تنها در ژئوپلیتیک جهانی حس خواهد شد، بلکه بریکس را به یک قطب صنعت، تجارت و انرژی جهانی تبدیل خواهد کرد. از آن جا که همه کشورهای عضو بریکس در

فرآیندهای تصمیم‌گیری و رهبری سازمان دخیل هستند و هر کشور می‌تواند نقش قوی‌تری در بخش‌های خاصی ایفا کند. البته در ارتباط با هدایت سازمان، نمی‌توان از رقابت بین هند، چین و روسیه در رهبری بریکس غافل شد. هرکدام از سه کشور با داشتن اقتصادهای بزرگ و قدرت نظامی توانمند، در تجارت و امنیت جهانی نقش مهمی را ایفا می‌کنند، دارای تأثیر سیاسی قابل توجهی در صحنه جهانی هستند و کشورهای زیادی می‌توانند از حمایت آن‌ها بهره‌مند شوند. نفوذ چین در جهان، به‌ویژه آسیای شرقی و مرکزی، قدرت روسیه در آسیای مرکزی و آفریقا و حضور هند در شبه قاره هند و غرب آسیا حوزه‌های نفوذ مهم و متفاوتی برای هر یک از آن‌ها ایجاد کرده است. اما نقطه اشتراک همه آن‌ها که زمینه همکاری و تعامل را تقویت می‌کند، الگوی جایگزین توسعه اقتصادی و تجاری است که مدل توسعه غربی را به چالش کشیده و طرفداران فراوانی در جنوب جهانی برای خود ایجاد کرده است.

با این حال، بریکس هنوز یک قدرت در حال شدن است و از نظر تأثیرگذاری بر روندهای جهانی هنوز با قطب فرآتلانتیک شامل ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا و اقیانوسیه تا حدی فاصله دارد. قطب فرآتلانتیک تاریخچه‌ای طولانی و نفوذی قدرتمند در سیاست و اقتصاد جهانی داشته و هر چند نسبت به گذشته از اقتدارش کاسته شده است، ولی همچنان در استانداردسازی و روندسازی جهانی دست برتر را دارد. در مقابل، بریکس تشکیلات نسبتاً جدیدی است که علی‌رغم توانمندی چشم‌گیر اقتصادی و تجاری هنوز در پیشبرد راهبرد و تأمین اهداف سیاسی خود در سطح جهان نیاز به وحدت و اتحاد بیشتری دارد تا بتواند بر رقابت‌های داخلی خود فائق آمده و راه‌حل‌های مناسب و مؤثری برای چالش‌های بین‌المللی مانند تغییرات اقلیمی، تجارت جهانی و امنیت انسانی ارائه نماید.

منابع و مأخذ

فارسی:

ناظران، حمید و موحدمنش صادق علی (۱۳۹۰). "بررسی ارتباط تجارت درون صنعت و مزیت نسبی در اقتصاد ایران"، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۵۹، ۲۴-۱.

انگلیسی:

- Anand, P.B; Fennell Shailaj; Comim Flavio (2021): *Handbook of BRICS and Emerging Economies*, ISBN: 9780198827535, Oxford University Press, Oxford
- Arrasyid, Sorwan (2023), *BRICS Economic Potential and Its Impact on De-dollarization*, available at: <https://modern diplomacy.eu/2023/12/10/brics-economic-potential-and-its-impact-on-de-dollarization/>
- Assanseitova, S.M., Abil, E.K. and Makhatova, S.A. (2022), "EAEU and BRICS: State and Prospects of Cooperation", Popkova, E.G. and Andronova, I.V. (Ed.) **Current Problems of the World Economy and International Trade (Research in Economic Anthropology, Vol. 42)**, Emerald Publishing Limited, Leeds, pp. 161-173. <https://doi.org/10.1108/S0190-128120220000042016>
- Brown, Emily (2021). "BRICS and the Evolution of Global Trade". *International Trade Review*, Vol. 12, Issue 2, pp. 67-89.
- Greene, Robert(2023), "The Difficult Realities of the BRICS' De-dollarization Efforts—at the Renminbi's Role", Available at: <https://carnegieendowment.org/research/2023/12/the-difficult-realities-of-the-brics-dedollarization-effortsand-the-renminbis-role?lang=en>
- Coquidé, C., Lages, J. & Shepelyansky, D.L. (2023). "Prospects of BRICS Currency Dominance in International Trade". *Appl Netw Sci* 8, 65. <https://doi.org/10.1007/s41109-023-00590-3>
- Rajesh, Gupta(2018). "BRICS and Foreign Direct Investment: Trends and Implications". *International Business Studies*, Vol. 28, Issue 1, pp. 56-78.
- Saadat M. Assanseitova, Erlan K. Abil, Saida A. Makhatova (2022), "EAEU and BRICS: State and Prospects of Cooperation – *EconPapers*, in Current Problems of the World Economy and International Trade, Vol. 42, pp 161-173.
- Salzman, Rachel S. (2019): *Russia, BRICS, and the Disruption of Global Order*, University Press, 175 pages, ISBN: 9781626166615,Georgetown
- Sarkar, A.N (2016), *BRICS New Development Bank: A Game-changer for the Emerging Economies*, Avon Publication.
- Smith, John (2022). "The Role of BRICS in the Global Economy". *Journal of International Economics*, Vol.45, Issue 3, pp. 123-145.
- UNCTAD (2023), "BRICS Investment Report 2023", **UNCTAD**, Geneva, available at:https://unctad.org/system/files/official-document/diae2023d1_en.pdf
- UNCTAD(2023), "Evolution of the World's 25 top Trading Nations", available at:<https://unctad.org/topic/trade-analysis/chart-10-may-2021>
- UNCTAD (2020), "World Investment Report 2020: International Production Beyond the Pandemic". United Nations: New York and Geneva. https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_en.pdf
- Wang, Chen (2017). "BRICS and Regional Economic Integration: A Comparative Analysis". *Journal of Economic Integration*, Vol. 19, Issue 3, pp. 109-128.

WTO (2023), "Regional Trade Agreements and The WTO", available at:
<https://www.wto.org>.

Yang Xun, Bai Yang (2022), "World Economic Outlook Update", July 2022. Available at:
<https://www.imf.org>.

منابع اینترنتی:

<https://www.bilaterals.org/?+-eeu-+>

<https://infobrics.org>

https://news.xinhuanet.com/english/2016-10/09/c_135740701.htm

<https://www.wto.org>